

**El moviment obrer i
camperol a
l'Hospitalet
de Llobregat,
entre 1840 i 1880**

Manuel Domínguez

El moviment obrer i camperol a l'Hospitalet de Llobregat, entre 1840 i 1880

El movimiento obrero y campesino en l'Hospitalet de Llobregat, entre 1840 y 1880

The workers and peasants movement in l'Hospitalet de Llobregat, between 1840 and 1880

Manuel Domínguez

(Historiador, professor d'educació secundària; mdomingu@xtec.cat)

RESUM

A l'Hospitalet de Llobregat es van crear associacions obreristes durant la dècada de 1840 i es van fer les primeres vagues d'obrers de la indústria en la de 1850. La proximitat de Barcelona i Sants expliquen aquests fenòmens que podem considerar primerencs al país. Les accions de resistència a la proletarització dels camperols, que comencen a la dècada de 1830, són poc conegudes i no parteixen de cap influència forània. Els moviments obrer i camperol van confluïr i van actuar amb força intensitat durant el Sexenni Democràtic (1868-1874), especialment després que els sindicats locals s'adhereixin a l'Associació Internacional de Treballadors i a la seva tendència anarquista. La repressió, a partir de 1874, va acabar amb aquest cicle de mobilització popular.

moviment obrer - moviment camperol - segle XIX - sexenni democràtic - L'Hospitalet

RESUMEN

En l'Hospitalet de Llobregat se crearon asociaciones obreristas durante la dècada de 1840 y se hicieron las primeras huelgas de obreros de la industria en la de 1850. La proximidad de Barcelona y Sants explican estos fenómenos que podemos considerar tempranos en el país. Las acciones de resistencia a la proletarización de los campesinos, que empiezan en la dècada de 1830, son poco conocidas y no parten de ninguna influencia foránea. Los movimientos obrero y campesino confluyeron y actuaron con bastante intensidad durante el Sexenio Democrático (1868-1874), especialmente después de que los sindicatos locales se adhieran a la Asociación Internacional de

Trabajadores y a su tendencia anarquista. La represión, a partir de 1874, acabó con este ciclo de movilización popular.

movimiento obrero - movimiento campesino - siglo XIX - sexenio democrático - L'Hospitalet

ABSTRACT

In L'Hospitalet de Llobregat, workers' associations were created during the 1840s and the first industrial workers' strikes took place in the 1850s. The proximity of Barcelona and Sants explain these phenomena that we can consider early in the country. The actions of resistance to the proletarianization of the peasants, which began in the 1830s, are little known and do not start from any foreign influence. The workers' and peasants' movements converged and acted with great intensity during the Democratic Sexennium (1868-1874), especially after the local unions joined the International Workers' Association and their anarchist tendency. The repression, from 1874, ended this cycle of popular mobilization.

workers movement - peasant movement - nineteenth century - democratic sexennium - L'Hospitalet

LES PRIMERES PASSES DEL MOVIMENT OBRER CATALÀ

Les dècades centrals del segle XIX van ser l'època de la imposició del capitalisme i el liberalisme al nostre país. Tot i que a Catalunya ja s'havia avançat molt en aquest camí durant el segle anterior, va ser en aquests moments quan va concloure la proletarització de la classe treballadora al camp i a la indústria.

Els diferents grups de la classe treballadora, desposseïts de la terra i els tallers, cada vegada depenien més de ser contractats per una minsa quantitat de diners per treballar moltes hores al dia i amb una total precarietat. I de seguida van protagonitzar mobilitzacions per millorar la seva situació, d'una manera més lleu, reformista, o més profunda, revolucionària.

El moviment obrer va néixer i es va desenvolupar amb els treballadors organitzats en oficis i a partir de l'experiència del seu passat gremial. Els factors que poden explicar aquest fet són dos: la memòria positiva que tenien els treballadors d'aquesta tradició i el fet que els gremis fossin la forma associativa que coneixien, perquè, fet i fet, el més important era estar associat.ⁱ

Experiències que demostraven la importància de l'associació i associacions que permetien tenir experiències positives: aquest serà el motor de l'inicial moviment obrer. L'element clau del moviment obrer és l'organització dels obrers, que eren conscients d'això i que van defensar el dret d'associar-se i les seves associacions amb dents i ungles. La forma d'associar-se es va crear i modificar en cada moment.

Sabem poc del món dels gremis, corporacions, confraries i organitzacions d'aquest tipus a l'Hospitalet i els pobles del seu entorn al voltant de 1800. Al país existien gremis i confraries d'oficis que estaven vinculades a les parròquies i realitzaven activitats religioses i festives, d'una banda, i benèfiques i solidàries de l'altra. A l'Hospitalet només tenim notícia que existia una organització anomenada Altar de San Isidro, la junta directiva de la qual demanava al maig de 1825 permís per "tirar al blanco" en el marc de "la funcion de Iglesia que se acostumbra en los demas años al Patron S. Isidro".ⁱⁱ

Al voltant de l'any 1830 van sorgir dos tipus de conflictes al món dels artesans. D'una banda, el gremi de teixidors de lli es va queixar que sorgien manufactures que realitzaven la seva activitat fora de les ordenances que ells marcaven, i demanaven al Govern que se sotmetessin al seu control. El Govern va contestar amb un informe de la Comissió de Fàbriques (la patronal de llavors) que qualificava tal proposta de "preocupaciones añejas y rancias antiguallas" contràries al progrés, basat en el creixement

de la producció. D'altra banda, en el sector en què s'estaven desenvolupant principalment les noves formes de produir el tissatge del cotó, els treballadors mancaven d'organització gremial. Gràcies, en part, a això, els patrons van començar a allargar les peces de tela per les quals pagaven una mateixa quantitat als treballadors. Les queixes d'aquests últims no es van fer esperar (Reventós, 1925: 15-20).

El moviment obrer català va néixer al llarg de la dècada de 1830, l'època en la qual el liberalisme es va imposar, eliminant les restes de les reglamentacions socials i econòmiques relacionades amb el món gremial que afectaven les activitats productives. La llibertat econòmica va ser imposada molt abans i amb més profunditat que la llibertat política.

Els treballadors que van començar a organitzar-se al llarg d'aquella dècada ho van fer imitant la forma organitzativa que coneixien i que sabien que havia estat eficaç. Les noves societats d'obres partien de l'experiència dels gremis i corporacions. Per això també eren, i ho van ser durant molt de temps, d'ofici i de localitat, i per això tenien un component mutualista tan gran. Però el que tenien clar aquells artesans era que calia estar organitzats.ⁱⁱⁱ

Les organitzacions obreres dels anys trenta es van haver de mantenir en la clandestinitat fins que van trobar finalment una via legal per manifestar-se públicament: al febrer de 1839 es va aprovar una reglamentació sobre societats d'auxili mutu, per la qual cosa van aparèixer algunes d'elles en els mesos següents, les quals actuaven en més d'una ocasió com a societats de resistència i de defensa d'interessos de classe enfront dels empresaris (Benet; Martí, 1976: 220). És a dir, les organitzacions o bé ja existien o bé es van crear, però van emergir amb aquella forma mutual perquè la llei només ho permetia així, però també perquè l'ajuda mútua era una de les seves activitats més importants, com havia estat a l'època de les corporacions de l'Antic Règim.

A partir de 1840, a l'empara del nou règim progressista van aparèixer a Barcelona les primeres associacions explícitament obreristes legals de tot Espanya, compostes, en principi, pels teixidors de cotó, l'ofici que estava sofrint més l'ofensiva de comerciants, fabricants i burgesos diversos que impulsaven el capitalisme. Al gener de 1841 ja existia una Junta Central que reunia els obrers de diferents oficis (teixidors, sabaters, tintorers, filadors, impressors, fusters, etc.) (Benet; Martí, 1976: 222). Aquestes societats reivindicaven la negociació col·lectiva i els convenis per ofici en què es reglamentessin salaris dignes, jornades més reduïdes, etc. És a dir, ens trobem amb unes entitats molt semblants a les que avui anomenem sindicats.

No obstant això, el mutualisme no es va abandonar; tot el contrari. De fet, les organitzacions sindicals tenien una mutualitat associada o viceversa. A més, quan l'evolució política s'anava posant lletja per al moviment obrer i les societats de resistència més semblants als sindicats actuals eren il·legalitzades, la forma legal de la mutualitat era l'única possible per mantenir-se en l'esfera pública.

LES PRIMERES ASSOCIACIONS OBRERES DE L'HOSPITALET

En aquest context, al setembre de 1842, es va aprovar la creació d'una "asociación de beneficencia mutua formada por varios vecinos" de l'Hospitalet.^{iv} Ha de tractar-se d'una associació d'aquest tipus, formada molt probablement pels teixidors manuals de la localitat. Del fet que és una mutualitat amb caire sindical, en podem tenir pocs dubtes, ja que la forma organitzativa de la mutualitat, segons la bibliografia consultada i les fonts arxivístiques, només la utilitzaven en aquest moment les societats obreres, a diferència del que passarà anys després. Per afirmar que la formaven teixidors manuals, tenim tres arguments: que era un dels oficis més importants entre els artesans/obers de l'Hospitalet, que pocs anys més tard ens trobarem amb una societat de teixidors a la localitat i que era l'ofici entre el qual més es va difondre l'associacionisme obrer en l'àmbit català.

Els teixidors de la localitat eren de dos tipus. La majoria eren propietaris del teler i treballaven per a comerciants de Barcelona que els proporcionaven la matèria primera. Els teixidors cobraven per mesura de tela teixida i els comerciants eren propietaris del producte final.^v Aquest sistema productiu, que va dissoldre el marc de relacions gremials i indica la imposició de les relacions socials capitalistes, es va donar a tot Europa i es coneix com a "sistema domèstic". La quantitat de telers de l'Hospitalet varia molt segons les fonts i el temps, de 46 el 1850 o 28 el 1857, fins a 12 el 1861.^{vi}

El segon tipus de teixidors eren els jornalers d'unes factories o locals, conegudes com a "manufactures", en les quals el comerciant barceloní també posava el teler. D'aquest tipus, n'existia una a Collblanc, que el 1846 tenia 34 telers i on dos anys abans hi va haver un enfrontament entre teixidors i soldats, del qual no sabem les causes.^{vii} Tenim notícia d'una altra en la dècada de 1850, amb uns 30 jornalers.^{viii} Es tracta dels antecedents de les fàbriques i a Barcelona ja existien des del segle XVIII.

La quantitat de teixidors manuals de l'Hospitalet és difícil de determinar, perquè les diferents fonts de què disposem són, de vegades, contradictòries. Tot sembla indicar que entre 1830 i 1865 els teixidors del primer tipus, arrelats al poble, eren al voltant d'una trentena, mentre que els obrers de les manufactures van ser, puntualment al voltant de 1850, més de cinquanta. El que és evident és que el col·lectiu va patir la crisi de 1866 i va desaparèixer en la dècada de 1870, quan es van instal·lar a Sta. Eulàlia les primeres indústries de filatura i tissatge mecànic de cotó i quan els empresaris del tissatge manual van traslladar l'activitat cap a pobles allunyats de Barcelona, a la recerca de mà d'obra més barata.^{ix}

A la fi de 1842 i 1843 es van produir a Barcelona sengles revoltes populars de grans dimensions, que van ser la culminació de vuit anys d'extraordinària mobilització popular amb una desena de revoltes, conegudes com "bullangues". El moviment obrer organitzat va participar en el desenvolupament d'aquestes revoltes democràtiques, jacobines, amb unes alternatives polítiques i socials al liberalisme molt profundes. Només els cruents bombardeigs de la ciutat, ordenats per Espartero i Prim, respectivament, van poder sufocar-les.

El 1843, els moderats, liberals conservadors, van protagonitzar el seu Termidor a l'espanyola i van arrabassar el poder als progressistes, inaugurant una dècada en la qual va predominar una política social repressiva i totalment favorable als grans propietaris de la terra i la indústria. Les societats obreres van ser mig tolerades i sotmeses a un estricte control policial, i van anar refent-se en la clandestinitat com van poder. Una darrera expressió del descontentament de les classes populars contra la imposició del nou Estat va ser el motí contra les quintes del juliol de 1845. Es tractava d'imposar a Catalunya el sistema que existia a Espanya des del 1837, en el qual es feia un sorteig entre els mossos per anar a l'exèrcit, però era possible una redempció si es pagava una certa quantitat de diners, només a l'abast dels rics. L'Hospitalet fou una de les localitats en què es va produir aquest avalot (Domínguez, 2009: 157-159).

El fenomen més important de l'associacionisme popular d'aquests anys és l'eclosió de *montepíos* i corals, a partir de 1851. Dels primers, a l'Hospitalet se'n van crear dos el 1851 i el 1852, anomenats "de San Antonio de Padua" i "de San Antonio Abad", respectivament, als quals se'n va unir l'any 1855 un tercer, "de San Isidro".^x Tot sembla indicar que aquestes entitats només van recollir el vessant estrictament mutualista de les experiències anteriors. L'any 1862, l'alcalde informava al Governador que aquestes entitats tenien 464 socis i que "muy convencido estoy de que su laudable objeto no han sido otros sino auxiliarse los socios inscritos en ellos en todas sus enfermedades, beneficiando en esta parte las clases menesterosas de que abundan tanto en esta villa por ser cuasi en su mayor parte jornalera."^{xi}

El que coneixem d'aquests *montepíos* es limita a la recaptació dels diners dels socis per proporcionar assistència mèdica i pensions en cas de malaltia, i al seu gran interès a participar dignament en les processons i actes religiosos. Poca cosa des del punt de vista del moviment obrer i molt des del punt de vista de la capacitat d'autoorganització de la societat en uns moments en els quals l'Estat era un au de rapinya que no oferia cap servei.

També el 1851 es va autoritzar la coral El Llobregat, un dels primers cors de Clavé. En aquell moment Clavé portava deu anys d'activisme en els grups polítics més avançats, incloent la primera forma de socialisme que va arribar a Catalunya, la del francès Cabet. És significatiu que un dels llocs on van arrelar primer les seves propostes fos l'Hospitalet. Aquest fet revela que existia un substrat ideològic i organitzatiu procedent de l'etapa anterior, que es mantenia viu i que tornaria a manifestar-se molt aviat.

LES PRIMERES VAGUES OBRERES (1853 i 1854)

Les següents manifestacions de moviment obrer de la ciutat van sorgir d'una dinàmica relacionada, però diferent dels processos descrits. La Bordeta, raval de Sants, va créixer i va envair el terme municipal de l'Hospitalet, i l'obrerisme de Sants, el més actiu en aquestes dècades després del barceloní, va arribar al que administrativament pertanyia al poble del costat.

"Concentració de Cors de Clavé a Barcelona, l'estiu de 1864". La societat coral de l'Hospitalet El Llobregat fou una de les pioneres i destacades corals claverianes d'aquesta dècada. Aquestes entitats tenien força relació amb el moviment obrer i camperol i amb el republicanisme. Font: El Museo Universal, núm. 25, 19 de juny de 1864, pàg. 5.

L'octubre de 1853 es va produir la primera vaga obrera de l'Hospitalet de la qual tenim constància. El dia 13, l'alcalde de l'Hospitalet comunicava al comandant de la guàrdia civil de Sants que el propietari del Prat dels Mahons,^{xii} José Poch, "teme que los trabajadores que trabajan en dicha fabrica promuevan algun desorden con los que han entrado de nuevo" i, seguint les instruccions que tenia li informava dels fets, perquè intervingués en auxili de l'encarregat.^{xiii}

És el primer document d'una sèrie que ens informa de la primera vaga obrera que hi va haver a l'Hospitalet i que ens n'indica el principal motiu, la contractació de nous treballadors. Per documents posteriors, sabem que la vaga es va produir el 15 d'octubre i que la van realitzar 22 treballadors: Joaquim Bayol de Sant Martí, Jaume Monjota i Jaume Parera de Barcelona, Carles Ferrés i Marià Rafolí d'Hostafrancs, Ramir Martí, Juan Xamero, Jordi Maroto, Antoni Esteve, Enric Solanes, Jaume Puigdengolas, Agustí Nonell, Josep Sardà i Joan Costa de Sants (Bordeta en altres documents), i Josep Ventura, Antoni Ventura, Joan Sánchez, Magí Clota, Josep Batlle, Ramon Ordal, Jaume Batlle i Joan Puyol de l'Hospitalet.^{xiv}

La maquinària repressora de l'Estat liberal, en concret el "negociat" de Policia fabril del Govern provincial, es va engegar immediatament i al cap de dos dies s'havia im-

posat una multa de deu reals als vaguistes. A aquells que no la poguessin pagar, cosa que no seria estranya en una multa una mica superior a un jornal en unes persones que vivien en el límit de la supervivència, se'ls detindria durant un dia.^{xv}

La repressió va quedar al càrrec de l'Ajuntament hospitalenc, al qual havien de presentar-se els infractors. Per les diligències efectuades, sabem que uns dies més tard un d'ells estava pres i que 18 més seguien buscats.^{xvi} Tanmateix, el 26 d'octubre, el governador de la Província, M. Ordóñez, escrivia a l'alcalde de l'Hospitalet el següent:

"Por conducto fidedigno ha llegado á mi noticia que los trabajadores que abandonaron la fábrica de Don José Poch sita en el termino de ese pueblo en el punto llamado de Mahons insultan y amenazan á los nuevos operarios, atemorizandoles de tal modo que algunos de ellos se han retraido yá de acudir al Establecimiento. Decidido á no tolerar tamaños abusos, y á que recaiga sus autores el condigno castigo, encargo á V. que practique las mas esquisitas diligencias para averiguar quien sean y proceder á su captura; en el concepto de que le ecsige la mas estrecha responsabilidad de cuanto ocurra, asi como si deja de remitirme presos á cuantos hayan contribuido a cometer semejante desacato."^{xvii}

En els dies següents, la recerca del cas va recaure en el fiscal militar de Barcelona, que va citar Poch i altres persones relacionades amb l'empresa en la qual es va produir la vaga, i també va requerir informació a l'ajuntament sobre alguna d'elles.^{xviii} Malauradament no tenim més informació en relació amb la resolució d'aquest conflicte.

Resumint, tenim un conflicte laboral provocat per la contractació de nous treballadors, que els més antics rebutgen amb força i fins i tot amb violència. És una situació molt freqüent, que va ocórrer centenars de vegades fora i dins de l'Hospitalet i que gairebé sempre, o sempre, respon a unes mateixes causes: uns obrers, habitualment associats, plantegen unes reivindicacions al patró, el qual respon contractant altres treballadors —abans o després que els primers s'hagin declarat en vaga— que fan d'esquirols i permeten a l'empresari ignorar les reivindicacions que li havien plantejat.

Alhora, la vigilància sobre les altres empreses s'incrementava. La tensió social d'aquells mesos provocava que les institucions governamentals estiguessin cada vegada més vigilants. Al gener de 1854, la sotssecretaria de vigilància del Govern Provincial escrivia a l'alcalde de l'Hospitalet una carta amb el qualificatiu de "reservada", en la qual li demanava una estreta i diària vigilància dels treballadors de les obres del ferrocarril que s'estaven realitzant en aquest moment en el seu terme municipal, especialment de les altes i baixes, com si estiguessin buscant fugitius, "sirviendose V. darne conocimiento desde luego de cuanto ocurra procurando que al efecto se ejerza entre ellos una vigilancia esmerada y secreta".^{xix} Tant es va esmerçar l'Ajuntament en la seva tasca policíaca que la companyia de ferrocarrils es va queixar que tal excés de zel havia provocat la paralització de les obres en dues ocasions.^{xx}

La situació de tensió va esclatar el 23 de març de 1854 amb una vaga de teixidors en les dues grans empreses tèxtils de Sants, el Vapor Vell, de Joan Güell, i La España Industrial. L'aturada es va estendre per altres oficis i localitats, i ha estat qualificada com la primera vaga general de Catalunya (Benet; Martí, 1976: 235). El 31 de març, l'alcalde escrivia al governador:

"Nada alarmante ha ocurrido hasta ahora en este distrito municipal, pero puedo asegurar á V. E. sé por desgracia se presentan algunos de esos malevolos que tratan de alterar la paz y sosiego de que afortunadamente disfrutamos y que aun recuerdan con horror las vicisitudes sufridas en los pasados disturbios".^{xxi}

Gràcies a aquesta missiva sabem que la vaga es va estendre des de Sants mitjançant piquets, i que amb anterioritat va haver-hi "disturbis que es recordaven amb horror" en relació amb la qüestió obrera. És probable que es refereixi a episodis del conflicte del Prat dels Maons que desconeixem. Les autoritats amenaçaven i, com sempre, van recórrer a l'exèrcit per imposar l'ordre, el seu ordre. El comandant del Regiment d'infanteria de Navarra núm. 25, de Sants, li deia a l'alcalde de l'Hospitalet, el 2 d'abril:

"Procurará V. S. Hacer comprender á la gente trabajadora, que no oyré reclamacion alguna que no la hagan ya desde sus talleres, y el que no concurra á ellos será considerado como vago, y en su consecuencia preso como se ha hecho yá con muchos de la capital y embarcados en buques de guerra para ser transportados lejos de este pays. Si en el dia de mañana no concurreran los trabajadores á la Fabricas hará V. S. que los dueños le den relaciones de los que han faltado con espresión de su estado domicilio y Pueblo de su naturaleza y desde lugo dispondra V.S. que todo trabajador que (?) por las calles sea preso y conducido a la Ciudadela."^{xxii}

Fins l'últim dia de la vaga, el 3 d'abril, van estar arribant activistes que en mantenien la coordinació, la qual cosa delata una organització obrera important, les ramificacions de la qual arribaven a l'Hospitalet,^{xxiii} on els treballadors de la més important fàbrica de llavors, La Aprestadora Española, S. A., acabada d'inaugurar,^{xxiv} s'hi havien sumat (Poblet, 1990: 61).

La vaga de març-abril de 1854 (Fuster, 2004: 390-395) es va estendre per Barcelona i la seva comarca, malgrat que les conseqüències eren bastant terribles: la deportació o les masmorres de la Ciutadella. De la mateixa forma que la mobilització obrera ens arribava de Sants, alguns hospitalencs que treballaven a la localitat veïna eren actius militants obreristes. És el cas de Boi Poch, resident al carrer de Santa Eulàlia, qui va ser encausat per la Comissió Militar com un dels promotors de la vaga a les fàbriques de Sants.^{xxv}

EL MOVIMENT OBRER DURANT EL BIENNI PROGRESSISTA

El juliol de 1854, un pronunciament militar treia els moderats del poder i hi posava els progressistes, inaugurant un bienni de domini polític d'aquests últims. En principi, els progressistes tenien un tarannà més permissiu i receptiu en relació amb les associacions i reivindicacions populars de tot tipus, però quan aquestes van arribar a certs punts, la seva actuació no es va distingir gaire de la dels moderats.

Al juliol, coincidint amb el canvi polític esmentat, les vagues es van reproduir en seixanta fàbriques, i entre aquell mes i novembre es va arribar a un acord, basat en el reconeixement del dret d'associació, la negociació col·lectiva i els jurats mixtos i les millores concretes per a cada ofici, com ara augments de sou, reducció de la jornada (per als teixidors va quedar en 69 hores setmanals), prohibició de les "selfactines" (unes màquines que deixaven a l'atur molts filadors), etc.

Durant la segona meitat de l'any 1854, el capità general Ramón de la Rocha va estar a la defensiva i va haver de transigir amb la majoria de les reivindicacions obreres, en un context marcat per una terrible epidèmia de còlera. Les legalitzades —des de setembre— associacions obreres van crear un òrgan superior, la Unió de Classes (en aquella època, classe significava ofici), que després, al gener de 1855, es va convertir en Junta Central de Directores de la Classe Obrera. Fins a mitjan 1855, els ben organitzats obrers es van enfrontar amb èxit als cada vegada més desbordats empresaris, les respostes dels quals van ser gradualment més febles. A l'octubre de 1854 encara van tenir forces per realitzar un tancament patronal, que, segons l'AJuntament de l'Hospitalet, va provocar la fam entre els jornaleros (Poblet, 1990: 61). En aquest context es va produir un altre conflicte laboral a les instal·lacions de La Aprestadora Española, S.A., a Santa Eulàlia, del qual tenim alguna informació. De fet, en conservem dues versions. La primera és la de Tomás Serra, regidor de l'Hospitalet, que afirmava:

"El Abajo firmado certifico como el fabricante S. D. Jose Poch llamó á sus trabajadores a mi casa la noche del cuatro de nove. de 1854, los cuales habian desamparado su trabajo por el motivo de trabajar dia y noche y no poder ganar su sustento: el cual delante de mi quedaron convenidos en trabajar once horas todo el año, con el semanal de 16 pesetas. Prometiendoles qe. no se vengaria de ningun trabajador, ni tomaria ningun otro qe. no fuese de la sociedad; siendo asi qe. ahora trata de quitar todos los asociados y poner otros que no lo sean, no habiendo faltado ningun trabajador á su obligacion."^{xxvi}

La segona és la de Josep Poch, ara director de l'empresa que va comprar la seva mesos enrere i amb experiència en aquests temes, que deia:

"Que Tomas Serra es jornalero, inquilino de D. Jose Poch á quien está debiendo tres meses de alquiler. Que no hubo el contrato que refiere dicho Serra;

sino puramente lo siguiente: los trabajadores dela fabrica de la Sociedad la Aprestadora Española cuyo director es el Sor. Poch, trabajaban á destajo y ganaron semanalmente mas de quince pesetas inclusa la temporada del colera: despues dijeron que querian trabajar á jornal y unicamente ocho hora y media: entonces fue llamado el Sor Poch, que se resistió á tal exigencia, para una conferencia puramente privada y amistosa, en la cual se fijaron once horas de trabajo y nada mas, sin que se contratase por un año ni por tiempo fijo, y sin que se obligase Poch á no tomar ningun trabajador que no fuese de la sociedad, pues unicamente expresó el Sor Poch que le era indiferente que perteneciesen á ella. Así las cosas y despues de haber transcurrido algunas semanas, el Sor Poch tomo un mayordomo y un muchacho nuevos, y entonces uno delos trabajadores dijo que todos ellos se marcharia si no se despedia al mayordomo y muchacho citados, como realmente lo ejecutaron. Por tal causa el Sor Poch ha tomado gente nueva que trabaja á su completa satisfaccion, y me ha manifestado que por lo mismo no considera que haya ninguna desavenencia pendiente ni nada que arreglar.^{xxvii}

Aquestes declaracions es van realitzar a petició del governador civil Ciril Franquet, que demanava a l'Ajuntament que intervingués per solucionar el conflicte. Gràcies a elles podem reconstruir el plantejament del problema, però, finalment, no sabem res de la seva resolució. També ens permet, n'estic convençut, reconstruir la vaga d'octubre de 1853, ja que gairebé es repeteixen els protagonistes i l'escenari. Les peces dels puzzles de les quals disposem coincideixen en tots dos casos, per la qual cosa el que sabem de més d'un d'ells ens ajuda a entendre l'altre. Unes demandes laborals són plantejades pels treballadors, prèviament organitzats i associats, i s'arriba a un acord amb el patró o directiu, el qual, per afeblir els treballadors, en contracta uns altres que no estaven associats. La resposta dels primers és anar a la vaga.

És destacable la consciència que tenien els treballadors de les empreses del sector del blanqueig i aprest del tèxtil de Santa Eulàlia de la importància i l'eficàcia de la societat obrera. En aquest sentit, hem de recordar que la majoria d'ells eren de la Bordeta i de la resta de Sants, llocs que s'havien manifestat com els més combatius de l'incipient moviment obrer català i espanyol. Convé insistir aquí que el barri de Santa Eulàlia sorgeix entorn de 1850, quan el creixement de la Bordeta al llarg de la carretera supera el límit municipal. I aquest moviment obrer tenia el dret d'associació com la primera de les seves reivindicacions, perquè ja tenia molt clar que era gairebé una condició indispensable per poder elaborar i demanar les següents.

També en aquest context d'acceptació per part de les autoritats progressistes del moviment obrer i fins a la implicació en la mediació dels conflictes laborals, el 23 de març de 1855 es va celebrar una reunió entre la Junta i els dirigents de les associacions de teixidors de gairebé 40 localitats, entre les quals s'explicava l'Hospitalet. D'aquesta reunió va sorgir l'acord que tres comissions d'obrers recorrerien els pobles de la província on hi hagués teixidors manuals per a "anivelar, en union con los señores fabricantes, el precio que debe pagarse por canas la mano de obra." (Benet; Martí, 1976: 637).

En la línia conciliadora esmentada, Franquet escrivia als alcaldes perquè, segons la carta que va rebre l'Ajuntament de l'Hospitalet, ajudessin els comissionats i contribuïssin al "buen éxito en tan recomendable obgeto; procurando el restablecimiento de la buena Armonia entre ambas clases".^{xxxviii} Aquesta carta ens confirma que l'Hospitalet era un dels 40 pobles i ciutats de la província de Barcelona que tenia en aquell moment una associació de teixidors manuals. Aquesta associació era descrita per l'alcalde, a petició del governador civil, el juliol del 1856, de la manera següent:

"Con carácter de sociedad de operarios de fábrica no existe ninguna en este pueblo, solo si una reunion de 12 ó 20 tegedores de algodón que se ausilian mutuamente; pero que carecen de fondo alguno. Con todos esos individuos puedo contar por hallarse empeñados en el sosten del órden, del trono de nuestra Augusta Reyna q.D.g. y de la Constitucion, siendo cuasi en su totalidad individuos de la benemerita M.N. de este pueblo."^{xxxix}

La situació d'ofensiva obrera, però, no podia ser admesa per la burgesia i, com sempre en aquests casos, va recórrer al exèrcit. El nou capità general, Juan Zapatero, va reorganitzar la reacció. Va imposar l'estat de guerra i, el 21 de juny de 1855, va prohibir les associacions obreres i va decretar la pena de mort per als agitadors obrers, als quals s'equiparava amb els carlins.

El 2 de juliol, els obrers de Barcelona i voltants, Igualada, Vic, etc., van anar a la vaga. A Sants va ser mort el fabricant i polític Josep Sol i Padrís. Aquella tarda, una multitudinària manifestació va arribar al Pla de la Boqueria amb una bandera vermella amb aquesta inscripció: "Viva Espartero. Asociación o muerte. Pan y trabajo".

La vaga va durar fins al dia 11, quan un emissari de Espartero va arribar de Madrid amb promeses vagues. El balanç de la vaga va ser més aviat negatiu per als obrers, que des d'aquest moment van tenir enormes dificultats per desenvolupar el seu dret a associar-se, veritable cavall de batalla del moment. A partir de juliol de 1855 va ser l'obrerisme el que es va trobar a la defensiva.

Emparant-se en les promeses del govern, es va intentar explotar la via institucional i es va endegar una campanya de recollida de signatures en suport a una exposició presentada per la classe obrera a les Corts Constituents redactada per Pi i Margall. En dos mesos es van recollir 33.000 signatures, de les quals 22.000 eren de Catalunya. Les reformes socials demandades van quedar encallades als debats i comissions parlamentàries en els mesos següents.

Al novembre de 1855 es van tornar a produir conflictes en La Aprestadora, dels quals amb prou feines ens han quedat quatre cartes. En aquestes cartes se'ns informa que tres obrers d'aquesta empresa es van dirigir al Govern Civil amb una sol·licitud, sens dubte demanant la seva ajuda i mediació com van fer un any abans. El Govern Civil informà l'Ajuntament de la carta rebuda i li ordenà que obtingués informació de les diferents parts i elaborés un informe del conflicte.

Sembla una repetició dels fets dels mesos anteriors. Finalment el consistori demanà informació al director de la fàbrica, que va treure's les puces de sobre, argumentant que feia un mes que era al càrrec i que "ignoraba quienes eran los sugetos que la firmaban [la solicitud] e ignoraba si el tal caso había sucedido".^{xxx}

De les setmanes següents conservem dues citacions judicials a persones vinculades amb La Aprestadora.^{xxxi} Sembla tractar-se d'una queixa d'uns treballadors acomiadats per un motiu sindical. És aquest el "cas" que va provocar la comunicació inicial al Governador? És gairebé segur que el "cas" fou un conflicte de caire laboral, si no, no haurien recorregut al governador civil per denunciar la situació, i el fet que el nou director no els conegués potser es devia al fet que haguessin estat acomiadats abans de la seva arribada. Fos el que fos, sembla un exemple més de com encaraven el moviment obrer les autoritats progressistes, escoltant els treballadors després del conflicte però sense posar-hi solucions reals.

El juliol de 1856, la reacció conservadora va començar a mobilitzar-se. El governador civil va enviar un ofici als ajuntaments per saber com estava d'organitzada la classe obrera en cada localitat, ja que sabia que l'obrerisme podia ser un dels seus principals suports o enemics. L'alcalde de l'Hospitalet li responia amb la carta esmentada en la citació:^{xxix} "con todos estos individuos puedo contar".

En aquell mateix mes, els progressistes eren substituïts al govern de Madrid pels moderats. Narváez tornava al poder i Espartero tornava a anar-se'n. Les tropes del capità general Zapatero van haver d'esmerçar-se molt per aixafar els importants nuclis de resistència popular al canvi de règim a Barcelona i localitats del seu entorn (Tarragona, Reus, Vic, etc.). Bé podem imaginar que algun d'aquests teixidors manuals dels quals parlava l'alcalde de l'Hospitalet van participar en aquests enfrontaments.

L'any 1857 es va produir un episodi que mereix ser esmentat. L'alcalde de l'Hospitalet comunicà al capità general de la regió militar, que era qui manava, que havia destituït el secretari de l'ajuntament perquè no li va fer arribar el ban enviat per capitania relatiu "al buen regimen de la numerosa clase obrera". Un acte de resistència davant la molt dura repressió que portaven a terme els dretans del partit moderat en el poder?

EL MOVIMENT CAMPEROL FINS AL 1868

Un dels grans oblidats de la historiografia catalana és el moviment camperol del segle XIX, més enllà de la pagesia que s'arreglerà amb el carlisme i més tard els rabassaires. Hem d'insistir en el fet que una part de la gent del camp va patir la reforma agrària liberal i la proletarització, és a dir, va quedar al marge de la propietat de la terra. Aquest grup va començar a actuar i organitzar-se al voltant d'alternatives progressistes i revolucionàries, com és el cas de l'Hospitalet.

Podem afirmar que, en les dècades centrals del segle XIX, els jornalers agrícoles eren el sector més nombrós del poble, al voltant d'un terç de la població, i els camperols que havien de fer de jornalers per completar els minsos ingressos que les terres que tenien arrendades els proporcionaven eren un altre terç. Aquests grups asseguraven mà d'obra barata i flexibilitat laboral. És a dir, els empresaris agraris tenien treballadors a bon preu i als quals podien agafar només els dies que els necessitaven.

No conservem cap document d'aquest moviment camperol. Perquè eren majoritàriament analfabets? Perquè no van arribar a constituir entitats legalment registrades? Perquè es movien en la clandestinitat? Les úniques notícies que ens arriben són les de la part contrària, denunciant les accions camperoles i organitzant la seva represió, sovint mostrant les resistències i les protestes de la pagesia com delinqüència.

El juliol de 1833, el governador civil de Barcelona escrivia als ajuntaments que

"Con motivo de la queja que se me adado por diferentes propietarios de tierras bosques de que estos se las devastan burlando la vigilancia de los Guardas que allí tienen destinados [...]; por lo que ordeno y Mando á los Bayles de este Corregto zelen en su Jurisdiccion y eviten de todos modos la corta de leña y arbustos de cualquier especie que sean no siendo por el propietario delos bosques las contengan, su arrendatario, ó por quien tenga derecho para ello [...]"^{xxxiii}

Recordem que el jove Karl Marx va escriure uns articles durant el 1842 per tractar el tema dels robatoris de llenya a Prússia, on va denunciar l'apropiació de les terres comunals per part dels nous propietaris privats i el tractament com si fos delinqüència del que era un problema social i polític. De vegades el nou bloc oligàrquic exposava la situació de la conflictivitat social al camp molt clarament: l'estiu de 1836, les cases senyoriales d'Aragó demanaven la intervenció del govern davant les resistències i accions camperoles perquè, deien, els seus interessos i els de la pàtria "corrían peligro de verse arrastrados por la revolución". (Fontana, 2007: 176).

La conflictivitat social al camp va reflectir la injustícia de la situació. Entre 1837 i 1844, per una banda, i entre 1855 i 1866, per l'altra, es produïren sengles onades d'incendis de pellers, camps i altres actes violents contra els homes més rics i les seves propietats. Com veurem, la lluita de classes fou dura al Delta del Llobregat.

L'any 1852 es va demanar la legalització d'una «Sociedad de Seguros Mutuos contra el incendio y la destruccion de cosechas y frutos entre los Propietarios del término del Hospitalet». L'alcalde argumentava:

"La frecuencia con que por desgracia acaecen en los Pueblos rurales incendios y destruccion de cosechas y frutos, por malevolas intenciones y ruines venganzas, ocasionando á veces la ruina de honrados labradores, ha hecho nacer la idea de formar una asociacion de seguros mutuos contra tamaña ca-

lamidad, entre los propietarios de tierras del presente Pueblo. [...] como el incendio y la destrucción que se trata de precaver son muy amenudo medios de intimidación contra agentes gubernativos la sociedad proyectada, a la vez que resguardo de privados intereses, ofrece el carácter de un positivo elemento de gobierno.^{xxxiv}

No tenim notícia que aquesta entitat arribés a formalitzar-se. En el seu argumentari veiem com denuncien el caràcter polític i social dels atacs contra camps i collites; i, com feien els nobles aragonesos, també veiem com identifiquen els seus interessos particulars amb els generals del país.

Sobre l'abast d'aquestes violències al camp de l'Hospitalet, assenyalem que les autoritats locals demanaren la intervenció de l'exèrcit (1857).^{xxxv} L'any 1862, l'alcalde torna demanar ajuda al governador i la intervenció dels mossos d'esquadra, argumentant que "cada año en las épocas de recolección suceden comunamente desgracias de esta naturaleza". El governador no pot enviar mossos d'esquadra per "evitar los incendios de mieses que en este año se suceden con harta frecuencia en esa villa" i aconsella a l'alcalde que organitzi patrulles amb guàrdies civils, individus de l'ajuntament i "individuos de arraigo que tengan concedida licencia para el uso de la escopeta".^{xxxvi}

Segons l'amillament del 1852,^{xxxvii} dels vint principals propietaris de les terres hospitalenques, només cinc eren del poble (Prats, Oliveras...). Aquests vint eren el 4,7% dels propietaris i pagaven el 37% de la contribució rústica. Això ens dona una idea de la gran concentració de la propietat de terra. Per cert, entre els vint primers contribuents trobem cinc aristòcrates (Maldà, Fonollar, Belmonte, Castellvell i Dornius), cosa que també ens informa de com es va fer la reforma agrària liberal, afavorint la noblesa i incorporant certes famílies burgeses (Angulo, Larrard, Solernou, Cabanes, etc.). Per altra banda, el total de propietaris de terres era de 421, la qual cosa indica que hi havia una gran quantitat de petits propietaris, la gran majoria dels quals eren forasters.

L'any 1868 va començar amb una important crisi econòmica i política. El Govern Civil enviava gran quantitat de notificacions preguntant quina era la situació dels pobles i pressionava les autoritats perquè proporcionessin feina als jornalers aturats. Gràcies a aquestes notificacions sabem que, el 7 de març, una reunió dels majors contribuents i l'Ajuntament acordà crear una Comisión Activa de Auxilios Benéficos que fa llistes de possibles contractadors i gent que necessita ser contractada.^{xxxviii}

En aquest intercanvi de missatges, trobem una informació extraordinària. L'alcalde va escriure al governador, el 17 de març, que "...se le presentaron un gran número de jornaleros manifestando que por falta de trabajo no podían atender a su subsistencia ni a la de sus familias, pidiendo en consecuencia que se les dé ocupación."^{xxxix}

Penso que aquesta carta és molt important, perquè mostra com d'organitzada estava aquesta classe jornalera, que durant els anys anteriors ja s'havia manifestat amb els

incendis. El 28 març ja se n'havien beneficiat 80 jornalers i "Las subsistencias por ahora no escasean en esta localidad si bien subidas de precio".^{xi} El 23 d'abril, la mort del general Narváez era imminent i la histèria del Govern Civil provoca una onada de comunicacions als ajuntaments per demanar la situació dels jornalers, però no pas sota l'epígraf de "beneficència" sinó del d'"ordre públic". L'alcalde de l'Hospitalet respon: "El numero de jornaleros que existe en esta poblacion es aproximadamente el de trescientos, de los cuales 210 tienen ocupación y 90 están sin ella."^{xii}

Dels aturats, els 50 menys aptes els ocupa l'Ajuntament reparant camins i la resta, la "Comisión Permanente de Ausilios Beneficos" els ha distribuït "a las casas de campo mas acomodadas a fin de que se les ocupe mediante un modico jornal". El juliol, les feines de la collita van reduir l'atur només als paletes.^{xiii} Fos per la pressió de la classe jornalera organitzada o per la del governador civil, l'ocupació dels aturats en les cases més riques i en feines públiques es va portar a terme.

El setembre es va produir a tot el país la revolta coneguda com "la Gloriosa", que va provocar la caiguda de la monarquia borbònica i la instauració d'un nou règim més democràtic que l'anterior. A l'Hospitalet també es va constituir una Junta Revolucionària i es va produir un episodi destacable: una manifestació popular va enderrocar la paret de l'hort de la rectoria.^{xiii} Sembla clar que hi havia un fort sentiment anticlerical.

En aquells primers mesos hi havia una dualitat de poders i a nivell local les juntes revolucionàries i els nous ajuntaments dissenyaven una determinada política. En aquest context, el 14 de desembre l'alcalde informava el governador civil que "...la Junta repartidora que debe encargarse de sustituir los impuestos de consumos por los impuestos personales, no ha podido iniciar sus trabajos en dos ocasiones por que algunos de sus miembros dicen que la clase jornalera no está representada en ella".^{xiv}

La "revolució" de setembre de 1868 s'havia fet, entre altres temes, per substituir els impostos indirectes, els consums, per impostos directes, personals i proporcionals a la riquesa. Tanmateix, veiem com els agents revolucionaris anaven en una direcció, i el Govern espanyol, que va mantenir els consums, en una altra.

També es van mantenir les quintes, malgrat les promeses en sentit contrari. Ja el març de 1869, aquest incompliment portà "...á este vecindario á levantar la voz contra los preliminares de quintas..."^{xiv} El gran motí d'abril de 1870 també va tenir l'Hospitalet com un dels seus escenaris i la seva població pobre com alguns dels seus protagonistes. Malgrat la derrota de l'avalot, a l'Hospitalet, com en altres llocs, es va aconseguir la imposició d'una bestreta entre els més rics per contractar soldats substituïts. També sabem que uns *tumultos* es van produir en el sorteig de 1872 (Domínguez, 2009: 172-174).

Només tenim dos documents generats per la institució municipal en què ens parla de les mobilitzacions de la classe jornalera al voltant del 1868. A partir d'aquí, ens hem

d'imaginar el seu grau de consciència de classe, les hores de reunions, els debats i els acords per arribar a les accions. Les classes subalternes, els grups derrotats de la història deixen poques petjades, però hem d'intentar reconstruir els seus projectes, perquè cal mostrar que el que va passar no era el que necessàriament havia de passar, que hi havia alternatives.

LA INTERNACIONAL ARRIBA A CATALUNYA

El setembre de 1864, a Londres, es fundava l'Associació Internacional de Treballadors (AIT), coneguda com "La Internacional". En els seus estatuts, redactats per Karl Marx, s'afirmava que "L'Associació s'estableix per crear un centre de comunicació i cooperació entre les societats obreres dels diferents països i que aspiren a una mateixa finalitat: la defensa, el progrés i la total emancipació de la classe obrera."

L'AIT es va dotar d'un Congrés anual com a òrgan màxim de direcció i del Consell com a instància directiva entre congressos. Fins a 1868 va tenir poca implantació entre el moviment obrer organitzat, però a partir d'aquell any va ser penetrant en l'obrerisme, que va ressorgir per tot Europa en un context de crisi econòmica. La seva expansió màxima, entre 1868 i 1871, va coincidir, no obstant això, amb el plantejament del principal problema que va tenir la seva curta vida. El 1869 es va adherir a l'AIT una organització denominada Aliança Internacional de la Democràcia Socialista (d'ara endavant, l'Aliança), fundada un any abans pel rus Mijail Bakunin, amb uns principis teòrics que llavors es denominaven "antiautoritaris" i que avui diem anarquistes.

La història de l'AIT espanyola està directament relacionada amb els esdeveniments polítics que van ocórrer al país entre 1868 i 1874, l'anomenat Sexenni Democràtic. El nou règim, tot i no complir algunes de les seves promeses (abolició de quintes i consums, com hem vist), va haver d'admetre algunes reformes democràtiques bàsiques, tals com el sufragi universal i la llibertat d'associació. Poques setmanes després del setembre de 1868 havien aflorat multitud de societats obreristes, que, a la fi d'aquell any, ja s'havien coordinat en un organisme superior.

Aquests són moments d'ofensiva i reorganització del moviment obrer, que tenia, segons Termes:

- ideologia: "republicanismo, cooperativismo, estudio e ilustración como base previa a la fase de emancipación social; un societarismo reformista",
- tàctica: "desarrollo del asociacionismo obrero (creación de sindicatos y mutuas)",
- estratègia: "planteó el cooperativismo [...], buscó la negociación con los patronos [...], defendió el proteccionismo y postuló, en directa alianza con los federales, la república democrática federal" (Termes, 2000: 36-43).

Durant els anys següents es va produir un pols entre els diferents grups socials per imposar el seu model social i polític: retorn a l'Antic Règim (carlins), liberalisme res-

tringit (conservadors), monarquia constitucional a la italiana (progressistes), república unitària, república federal, la revolució igualitària, etc. El règim republicà, el més favorable als interessos de les classes treballadores que va arribar a estar en el poder, va ser proclamat al febrer de 1873, però un cop militar va acabar amb la I República al gener de 1874. Un segon pronunciament va provocar que Espanya tornés "a allò d'abans", el liberalisme restringit, amb el fill de la reina Isabel, Alfonso XII, com a rei.

El primer contacte de l'AIT amb Espanya es va produir a la fi de 1868, quan un emissor de la Internacional, Giuseppe Fanelli, va entrar en contacte amb sengles grups obreristes de Madrid i Barcelona. Fanelli, però, era, en secret, membre també de l'Aliança, per la qual cosa aquests primers nuclis s'unien a l'AIT amb l'ideari bakuninista. La veritat és que des d'aquest moment fins a l'inici de 1874, quan va ser durament reprimida, la Internacional espanyola, i especialment la catalana, va optar majoritàriament per la tendència anarquista.

Les raons d'aquesta opció han estat molt discutides per la historiografia. La primera empremta de Fanelli va haver de tenir la seva importància, però no va ser el factor més decisiu. Segurament hem de buscar el motiu principal en el procés de polític del Sexenni. Com apuntàvem abans, el nou règim va traïr les masses populars i va defraudar la major part de les seves expectatives en relació amb la justícia social, democratització política, abolició de les quintes i els impostos indirectes, etc. No és d'estranyar que entre 1869 i 1872 el gros de l'obrerisme espanyol s'inclinés per l'apoliticisme i l'anarquisme.

En els mesos inicials de 1870, *La Federación*, el diari de l'AIT a Catalunya, inicià una campanya per fer un congrés obrer d'abast estatal. L'associacionisme obrer català estava prou organitzat com per recollir l'envit i portar-lo a terme. Es va celebrar al juny a Barcelona i va ser el primer de la història d'Espanya. Allà no hi va haver delegats d'associacions obreres de l'Hospitalet ni del Baix Llobregat. De les poblacions properes només trobem un delegat dels "tejedores de panas de Sans".^{xlvi}

A l'abril de 1871, amb el rerefons de la Comuna de París, les forces conservadores de tot Europa reaccionen amb duresa. Les vagues i reunions són prohibides pel governador de Barcelona. La repressió contra els sindicats en general i la Internacional en particular va creixent, fins que al novembre és declarada inconstitucional, ni més ni menys que en un debat parlamentari que va durar vint-i-un dies.

Malgrat tot, l'organització dels treballadors no es parava, àdhuc en una situació de pràctica clandestinitat. Al setembre de 1871, una comissió de la societat de teixidors de Gràcia treballava per organitzar una secció que compregués els treballadors d'aquest ofici de Sant Feliu, Sant Just, Cornellà, Esplugues, l'Hospitalet i les Corts. Amb aquest objectiu, es va celebrar una reunió a Sants, a la qual van assistir treballadors dels pobles citats.^{xlvii} Aquesta notícia ens revela que existien aquests grups de teixidors organitzats i que la seva coordinació venia de Barcelona i el seu entorn immediat.

"Congrés Obrer a Barcelona, el juny del 1870". Encara que no va participar cap associació de l'Hospitalet, el seu impuls a l'organització del moviment obrer va ser definitiu per la creació de quatre entitats sindicals al poble. Les sessions es van fer sota una pancarta que deia: "Asociación Internacional de Trabajadores. Primer congreso obrero de la región española. No más deberes sin derechos. No más derechos sin deberes". Font: *La Ilustración española y americana*, núm 14, 13 de juliol de 1870, pàg. 8 i 11.

Durant 1870 i 1871 es van crear associacions de treballadors que no legalitzaven la seva situació i, per tant, no consten als registres. Eren associacions del mateix ofici i de la mateixa localitat, que partien, per una banda, de la pròpia experiència sindical, basada en el passat gremial i mutualista, i per una altra, de l'impuls que rebien dels nuclis obreristes de la capital, més ideologitzats i avantguardistes en les seves formes d'organització i objectius socials i polítics.

Les proves de la seva existència són de dos tipus. En primer lloc, tenim unes mobilitzacions que delaten una certa organització que permet la coordinació i unitat d'acció. Per exemple, la vaga d'obrers *alfareros* de Barcelona i rodalia, de novembre i desembre de 1871. Demanaven augment de jornal i reducció de la jornada de treball a 10 hores.^{xlviii} Segons la premsa internacionalista:

"La huelga de los obreros alfareros se sostiene con mucha energía [...] Muchos de los burgueses habian hecho venir oficiales de otras provincias á trabajar; pero muy pronto han visto inútiles sus esfuerzos, porque la sociedad les ha hecho sabedores de lo que había, y muy pronto se han convencido de ello, pues ya han regresado á su pais, y la sociedad misma les ha proporcionado recursos para ello."^{xlix}

A mitjan desembre, alguns patrons havien cedit a les demandes dels vaguistes: de Barcelona, 6; de Sants, 2; de Gràcia, 1; de St. Martí, 3; d'Esplugues, "las dos fábricas" i de l'Hospitalet, "la fabrica de los franceses, de azulejos de Valencia".ⁱ

L'altra prova de l'existència de les societats obreres la trobem en referències indirectes. El febrer del 1872, el Govern provincial de Barcelona envià una "circular reservada" amb l'epígraf d'ordre públic a l'alcalde hospitalenc, en la qual li deia: "Repetidas son las quejas que se han dirigido a este Gobierno denunciando la existencia de sociedades políticas constituidas sin autorización alguna y que á la vez son centro donde se proclaman maximas e ideas que tienden á subvertir la pública tranquilidad."ⁱⁱ

En aquell mateix mes es va celebrar el primer congrés del principal sindicat del tèxtil, Les Tres Classes del Vapor (classes volia dir oficis, la filatura, el tissatge i l'acabat, i els vapors eren les fàbriques tèxtils), que en aquells moments s'havia adherit a l'AIT. Existien societats del sindicat a Barcelona, Gràcia, Sants, Cornellà, Molins de Rei, el Papiol, etc., però no a l'Hospitalet. La raó d'aquesta absència és que en aquell moment no hi havia cap fàbrica tèxtil en funcionament a la ciutat, car La Aprestadora havia tancat.

L'abril de 1872, després de la caiguda del govern de Sagasta, dretà dins del context del Sexenni, es va celebrar a Saragossa un nou congrés de la Internacional espanyola, i això indica que els pitjors moments de la repressió havien passat. Tanmateix no va desaparèixer del tot i, el 4 de maig, el governador militar de Catalunya impulsà l'estat de guerra i comunicà a tots els ajuntaments que havien de tancar "casinos, liceos y establecimientos de este género".ⁱⁱⁱ

Restablerta la normalitat constitucional, al llarg de la segona meitat de l'any multitud d'associacions obreres van aflorar a la legalitat com seccions d'ofici de cada localitat, moltes adherides a l'AIT. En aquell estiu, la federació de Sants arribà als 1.500 afiliats.^{iv}

LA INTERNACIONAL A L'HOSPITALET

En aquest context d'ebullició del moviment obrer, el juliol de 1872 quatre associacions obreristes de l'Hospitalet van prendre la decisió d'adherir-se a la Internacional. "Las secciones de Alfareros, Tejedores, Agricultores y Albañiles, que constan de 191 federados, han resuelto formar parte desde 1º de Agosto próximo de nuestra gran Asociación". I les quatre seccions es van constituir en federació local.^v

És a dir que aquests quatre sindicats d'ofici locals ja existien abans del juliol de 1872. Hem vist els clars indicis pel que fa als teixidors i terrissers l'any 1871. També en podem considerar indicis les mobilitzacions camperoles de 1868. A partir de la seva adscripció a l'AIT, tenim molta informació de les vicissituds d'aquestes societats i els seus afiliats. Les principals notícies són les següents:

- El líder de l'AIT de l'Hospitalet era Francesc Munné i Enrils, que vivia a la Carretera Provincial (actual Prat de la Riba), número 79.^{lvi}

- En les eleccions a delegats al congrés de La Haia,^{lvii} Marselau i Morago (seguidors de Bakunin) van obtenir 191 vots cadascú, mentre que Lostau (republicà) no va obtenir-ne cap.^{lviii}

- A l'octubre de 1872 van visitar l'Hospitalet, en el marc d'una gira per les federacions catalanes, els delegats espanyols als congressos de La Haia i Saint-Imier, Morago, Farga i Marselau.^{lix}

- El novembre, les seccions de paletes i terrissaires van contribuir a la caixa de resistència de la vaga de paletes de Barcelona de 1870 i una altra a València.^{lx}

- També al novembre, el consell local escriu a la direcció manifestant "la precaria situació de los trabajadores del Campo a consecuencia de la explotación de los señores de la Tierra".^{lxi} La direcció els respon:

"Compañeros: Enterado este Consejo de vuestra grata fecha (?) del que cursa ha visto con satisfacción cómo tres de las secciones de esa localidad practican el gran principio de la solidaridad obrera; y si bien los trabajadores del campo no pueden remitir recursos, no es por falta de voluntad, pero sí por la infame explotación que pesa sobre ellos. La dura esclavitud en que nos tiene sumidos la criminal burguesía, nos demuestra claramente la necesidad imprescindible de trabajar sin descanso, para sacudir tanta ignominia, demoliendo con la piqueta revolucionaria, todas las instituciones de la presente corrompida sociedad. No dudamos que los internacionales de Hospitalet sabrán cumplir con su deber sosteniendo siempre, muy alta, la roja bandera del trabajo. Recibid un abrazo de los que os desean Salud y Liquidación Social. Anarquía y Colectivismo."^{lxii}

- La federació de l'Hospitalet, com la de cap població del Baix Llobregat, no va poder enviar cap delegat al Congrés de Còrdova, on van triomfar els postulats anarquistes.^{lxiii} El Consell local manifestà "la satisfacción de todos los federados al ver el feliz éxito alcanzado en el Congreso de Córdoba y su alegría por haber combatido la política de los partidos burgueses, porque no es más que una farsa".^{lxiv}

- En la mateixa línia d'adhesió majoritària a les idees anarquistes, tres dades de 1873:

a) Pel març, davant una informació del diari lisboeta *O Pensamento Social*, que qüestionava el Congrés de Còrdova i la Comissió federal que s'hi escollí, la Comissió diu que és reconeguda per nombroses federacions locals, entre elles la de l'Hospitalet de Llobregat.

b) Per l'abril, la direcció de l'AIT escriu a la federació hospitalenca: "Compañeros: Grata ha sido para esta Comisión vuestra carta fecha 9 del que cursa

al ver las ideas radicales y revolucionarias que vuestra federación sustenta y lo dispuesta que está a marchar siempre adelante."^{lxv}

c) També per l'abril, en la votació que segons els estatuts s'havia de fer sobre els acords de l'esmentat Congrés, 159 internacionals de l'Hospitalet els van ratificar.^{lxvi} Si els afiliats eren 191, ¿els 32 que no els van ratificar s'estaven allunyant de les idees anarquistes?

- El març del 1873 s'incorporà a la Federació de Barcelona de l'AIT la secció de treballadors de càrrega i descàrrega de les estacions dels ferrocarrils de Barcelona a Martorell,^{lxvii} la línia que passava, i passa, per l'Hospitalet.

- Per l'abril, després d'una exitosa vaga gràcies a la solidaritat de la Unió dels Treballadors del Camp, la Federació d'ofici dels *campesinos* de la Internacional, els "pastores y zagales de la comarca de Prat de Llobregat, Hospitalet y Sants" es van constituir com a secció de l'AIT. Del moviment camperol va publicar-se a *La Federación*: "Los últimos soldados del fanatismo y de las persecuciones, los obreros del campo, se levantan con una energía admirable para reivindicar los derechos del productor; y aclamando con entusiasmo los principios anárquicos y colectivistas."^{lxviii}

- En el mateix mes, una acció conjunta dels terrissaires de Sants, Gràcia i l'Hospitalet va aconseguir un augment de salari i reducció de jornada. Alhora, els paletes i terrissaires hospitalencs socorrien els picapedrers valencians en vaga.^{lxix}

- A la fi d'abril van ser els paletes i peons de Barcelona i voltants, incloent Sants, l'Hospitalet, Cornellà, el Prat, Sant Boi i Sant Feliu, els que es van declarar en vaga. Les reivindicacions eren senzilles: jornada de nou hores i eliminació de l'obligació al fet que els obrers es paguessin les gavetes, uns instruments de treball. L'endemà, la majoria dels patrons van acceptar les reivindicacions. Entre els pocs recalitrants es trobava un tal Carbonell, de l'Hospitalet.^{lxx}

- El maig es va celebrar el II Congrés de la Unió dels Treballadors del Camp de la Regió Espanyola de l'AIT, amb delegacions de l'Hospitalet, Sants, les Corts, Esplugues, Cornellà i més localitats del Baix Llobregat. A *La Federación* s'afirmava que els delegats catalans i andalusos estaven posseïts d'esperit revolucionari i amb "sed de demostrar á la faz del mundo cuales son las aspiraciones del ignorante y hasta hoy estúpido labrador". A més, "las secciones agrícolas de la comarca del Llobregat y circunvecinas pusieron en conocimiento del Congreso que en el tiempo de la siega de las mieses deseaban llevar á cabo un movimiento que les pudiese proporcionar algunas ventajas en las actuales condiciones de trabajo [...]" i demanaven solidaritat.^{lxxi} La vaga començà a finals del mateix mes, va durar quatre dies i es va saldar amb un gran èxit.^{lxxii} Malgrat això, la conflictivitat al camp es va mantenir, com indica una carta del governador civil a l'alcalde de l'Hospitalet dient-li: "Ha llegado á noticia de este Gobierno que en ese pueblo se proyecta para el dia de mañana una huelga de trabajadores del campo en la que se trata de imponer á los propietarios arrendandolos en sus casas para que no puedan dedicarse á sus faenas agrícolas"; i exigint-li que "evitara todo ataque á los derechos individuales".^{lxxiii}

- Pel juliol, les seccions de terrissaires de Sant Martí, l'Hospitalet, Gràcia i Sants van convocar una Conferència de delegats d'aquest ofici de tot l'Estat per al mes següent, amb l'objectiu de coordinar-se per reivindicar la jornada de vuit hores.^{lxxiv}

- Al final de l'estiu del 1873, la federació hospitalenca es divideix. Després de les revoltes cantonalistes i la vaga de Barcelona de juliol, just quan el govern de Pi i Margall estava duent a terme la legislació social més avançada de l'època, una part dels internacionalistes van abandonar l'apoliticisme i van donar suport a la República.^{lxxv} Són els 32 que a l'abril no van votar a favor de l'aprovat al Congrés de Còrdova?

- Paral·lelament, l'AIT va ser reprimida les setmanes següents de les mobilitzacions de juliol, per la qual cosa nombroses federacions van ser dissoltes. Entre les que es van mantenir, hi havia la de l'Hospitalet i Barcelona, Sant Martí, les Corts, Molins, etc. Les que a l'octubre havien perdut el contacte amb l'adreça van ser Gràcia, Sarrià, Espugues, Cornellà, Sant Boi, Sant Just, Sant Joan, Sant Feliu, etc. A l'Hospitalet escriuen al Consell Federal que "los burgueses también han calumniado mucho a la Internacional, con objeto de desorganizar esta Federación".^{lxxvi} De fet, la direcció de l'AIT demanà les cotitzacions des del gener a la federació de l'Hospitalet i a moltes altres, qualificant la situació de l'AIT obertament de crisi.^{lxxvii}

- Pel novembre, al molí paperer del Torrent Gornal, hi havia una vaga "por negarse á aceptar el mayordomo (el director) el acuerdo de la sociedad de papeleros de Sans".^{lxxviii}

- Al desembre, delegats de les seccions de treballadors del camp de poblacions del Barcelonès i el Baix Llobregat (per l'Hospitalet, Joan Mercadé) es van reunir a Sants i van protestar contra el Consell de la Unió per no haver estat solidari amb els vagues de Sanlúcar i d'altres motius estatutaris. Poc després, el Consell de la Unió de Treballadors del Camp de la Regió Espanyola va dimitir.^{lxxix}

En conclusió, la mobilització obrera i camperola durant aquests anys va ser molt intensa. Una creixent massa obrera s'organitzà i actuà seguint els principis revolucionaris de la Internacional. Es desenvolupà, de forma paral·lela, una millora en les condicions de vida i treball de la classe treballadora i l'esperança d'aconseguir la utopia, que en aquests moments semblava pròxima.

LA REPRESSIÓ DE 1874

El 3 de gener de 1874, un cop d'estat militar acabà amb la República i va imposar una dictadura militar. Les mobilitzacions socials havien assolit una gran transcendència i la constitució que convertia Espanya en una república federal era a punt de ser aprovada. El 7 de gener de 1874 fou ocupada la seu de l'AIT barcelonina. El dia 9, Alejo Cañas, governador civil i militar, la dissolgué i va confiscar-ne els béns, avançant-se un dia a la prohibició total que va fer el govern provisional.

Els internacionals hospitalencs informaven la Comissió Federal el febrer del 1874 que el consistori d'aquell moment es componia "de un alcalde que ha estado en presidio por ladrón y de otros por el mismo estilo". A més, afirmaven que "el Ayuntamiento que disolvió la fuerza bruta lo componían 8 socialistas y 3 colonos".^{lxxx} Aquests "socialistes", què eren?, marxistes doctrinaris?, republicans qualificats de marxistes gairebé com un insult?

L'esquelet organitzatiu de la Internacional es va mantenir en la clandestinitat a nivell estatal i local de l'Hospitalet. En els primers mesos de 1874, malgrat la repressió, l'AIT de l'Hospitalet va ser capaç de comunicar a la direcció que farien un esforç per enviar la seva quota federal.^{lxxxi} Però el més important va ser que van aconseguir trobar una forma organitzativa per mantenir-se públicament. El Consell local de l'AIT va informar a la direcció, al febrer de 1874, "haber establecido una cooperación en consumos".^{lxxxii}

El cooperativisme era una forma d'activisme obrer que la Internacional no veia amb bons ulls; s'associava a postures més aviat reformistes. No obstant això, durant el Sexenni es van crear algunes cooperatives amb gran èxit en el nostre entorn immediat, com la Unió Obrera de Sants (1873) i El porvenir de Cornellà (1874) (Reventós, 1925: 126). Tal com estaven les coses, no era aquell un moment per a purismes ideològics i des de la direcció van contestar que "deseamos vivamente que el establecimiento cooperativo produzca buenos resultados; y sin duda lo conseguireis si habeis elegido buena administracion y esta cumple con su deber".^{lxxxiii}

No hi ha dubte que en aquells mesos l'organització es va mantenir força sencera en la clandestinitat. Una mostra de la implantació de l'AIT en aquells difícils moments va ser l'enviament per part de la Comissió Federal de 4.130 exemplars del *Manifiesto a los Trabajadores*. Per localitats, el repartiment fou el següent: Barcelona, 800; les Corts de Sarrià, 200; Terrassa, Vilanova i Vilafranca, 150; Badalona, Can Bros, Gràcia, Granollers, Igualada, Manresa, Mataró, Molins, el Papiol, Sabadell, Sant Andreu del Palomar, Vic i l'Hospitalet (adreça "Francisco Munné i Enrils, Carretera, 79"), 100; Sant Feliu de Llobregat, 25; Cornellà, Sant Boi, Sant Just i Sant Joan Despí, 10.^{lxxxiv}

La repressió, però, va anar augmentant i obeint una indicació del capità general de Catalunya; l'alcalde il·legalitzà la cooperativa i clausurà el local cap al novembre.^{lxxxv} També va patir la repressió i la prohibició la coral El Llobregat, que, demostrant el seu biaix ideològic, s'havia integrat en el Casino l'Harmonia, l'entitat republicana federal clausurada aquells primers dies del 1874.

El febrer del 1875, els internacionals van tornar a la càrrega sol·licitant la legalització del Montepío Unión de los Obreros de Hospitalet, demanda encapçalada per Pere Llopis i Rosas.^{lxxxvi} El Govern Civil demanà informació al consistori, que tornà a adoptar una postura molt reaccionària, responnent als arguments de la demanda de legalització en els termes següents: "...se sienta como principal motivo de la instalacion del Montepio la paralización de trabajos que en distintas épocas ha obligado hasta á los jornaleros á emigrar á otros países, lo cual es inexacto, pues siendo la agricultura el

principal y cuasi unico trabajo de esta localidad no ha habido nunca la paralización que suponen á no ser por huelgas por ellos mismos motivadas en estos últimos tiempos siendo por el contrario la falta de brazos la que se nota en esta comarca." I afegí que mutualitats "para casos de enfermedad" ja n'existien tres al poble.^{lxxxvii}

Un altre episodi repressiu d'aquests moments va ser un nou tancament del Casino l'Harmonia a l'abril de 1876, per part, una vegada més, de l'Ajuntament, encapçalat per Jaume Arús, una espècie de líder reaccionari local. Va ser ell el que va ocupar el càrrec d'alcalde el 10 de gener de 1874, després del cop d'estat militar, substituït al març per ordres del Govern Civil per Pere Norta i tornat a nomenar al gener del 1875. Es va donar pressa a informar als seus superiors que en l'Harmonia "se jugaba fuera de la ley" i que "aqueel local en tiempo de la revolucion fue siempre el Templo de los federales y que los individuos que lo componian continuan en la actualidad asistiendo a él".^{lxxxviii}

El juny del 1876, els internacionals en la clandestinitat van insistir, aprofitant una certa relaxació en la repressió general i local amb un nou alcalde. Van demanar de nou la legalització de la Societat cooperativa Unión de los Obreros del Hospitalet de Llobregat. El Govern Civil demana informació a l'alcalde, que li escriu: "Existe una cooperativa de venta de pan, vino y comestibles hace dos años, y ahora quieren legalizar su situación. Y puede que su fin sea el puramente económico-cooperativo pero estas sociedades no siempre se han ceñido a eso, promoviendo huelgas, etc. trastornando el orden político, económico y social. Es cuanto puedo informar a V. E."^{lxxxix} L'alcalde deixa ben clar el caràcter de la cooperativa, però no vol significar-se gaire i deixa el veredict al governador, el qual finalment va accedir i la va legalitzar.^{xc}

L'acte públic de constitució legal de la societat cooperativa obrera fou el 23 d'agost al seu local, al carrer Major. És interessant apreciar com la cooperativa existí des del febrer de 1874 de forma il·legal, però sens dubte amb coneixement de tots, i no van ser capaços de dissoldre-la. També va recuperar la legalitat la societat coral El Llobregat.^{xc} Tanmateix, la situació de repressió de les entitats sindicals i obreristes en general es va mantenir uns quants anys més.

ALGUNES REFLEXIONS FINALS

El desenvolupament del moviment obrer català és força conegut des d'algunes dècades ençà. La gran historiografia del país li va dedicar moltes recerques, especialment en l'època de l'antifranquisme i la Transició. Potser era una manera més d'empènyer políticament i social. També teníem força informació d'alguns episodis del primer obrerisme de l'Hospitalet.

Tanmateix, crec que el gran desconegut i menyspreat és el moviment camperol, poc conegut més enllà del fenomen rabassaire. De fet, ja era menyspreat, com hem pogut veure als documents reproduïts, en el segle XIX. Hem vist, però, que la pagesia, sec-

tor majoritari de la població al país i al nostre poble, també va mobilitzar-se amb contundència.

El primer cicle de la resistència popular a la imposició del capitalisme va començar en la dècada de 1830 i va concloure cap a 1874 amb una derrota. A partir de 1881 començà un altre cicle de moviment obrer, i a partir de 1893, un altre de moviment camperol a l'àrea de Barcelona. Tornarem a trobar la classe treballadora de l'Hospitalet en gairebé totes les organitzacions i les lluites per millorar la seva precària situació social i sovint en projectes revolucionaris.

(data de recepció: novembre 2018; data d'acceptació: novembre 2018)

BIBLIOGRAFIA

AIT. *Actas de los consejos y Comisión Federal de la Región Española (1870-1874)*. Barcelona: Universitat de Barcelona (edició a cura de Carlos SECO).

AIT. *Cartas, comunicaciones y circulares del III Consejo Federal de la Región Española*. Barcelona: Universitat de Barcelona (edició a cura de Carlos SECO i M. Teresa MARTÍNEZ DE SAS).

BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el bienni progressista (1854-1856)*. Barcelona: Curial, 1976.

BONAMUSA, Francesc. "Proletaris i camperols organitzats". *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. 7. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1996.

CASAS, Joan. *La formació de la indústria a l'Hospitalet del segle XIX*. L'Hospitalet de Llobregat: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 1985.

DOMÍNGUEZ, Manuel. "Els motins contra les quintes a l'Hospitalet i el seu entorn". *Quaderns d'Estudi* 21, 2009.

ENRECH, Carles. *Indústria i ofici. Conflicte social i jerarquies obreres en la Catalunya tèxtil (1881-1923)*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2005.

FONTANA, Josep. *La época del liberalismo*. Crítica/Marcial Pons, 2007.

FUSTER, Joan. *Barcelona a la Dècada Moderada (1843-1854). El projecte industrialista en la construcció de l'Estat centralista*. Tesi doctoral. Barcelona: UPF, 2004. <https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/7474/tjfl.pdf.pdf?sequence=1>

IZARD, Miquel. *La Revolución industrial en España*. 1968.

POBLET, Marcel. "Societat i política a l'Hospitalet: 1820-1823, 1840-1843 i 1854-1856". *Identitats 4-5*, l'Hospitalet, 1990, pàg. 52-72.

REVENTÓS, M. *Assaig sobre alguns episodis històrics dels moviments socials a Barcelona en el segle XIX*. 1925.

TERMES, Josep. *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*. Barcelona: Crítica, 2000.

ARXIUS CONSULTATS

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)
Arxiu de la Diputació de Barcelona (ADB)
Arxiu del Foment del Treball Nacional (AFTN)
Arxiu Municipal de l'Hospitalet (AMH)

NOTES

I. Aquest procés ha estat perfectament explicat a SEWELL, W. *Trabajo y revolución en Francia*. Madrid: Taurus, 1992, i THOMPSON, E. P. *La formación de la clase trabajadora en Inglaterra*. Barcelona: Crítica, 1989.

II. AMH, "Varis s. XIX".

III. "Las luchas que el proletariado industrial llevó a cabo en la época estudiada [1830-1857] iban encaminadas a conseguir tres aspiraciones fundamentales, un salario adecuado a sus necesidades mínimas, reducción de la duración de la jornada de trabajo y la seguridad en la ocupación. De forma secundaria se interesaban por la reglamentación del trabajo de las mujeres y los niños, las condiciones higiénicas de los lugares de trabajo, etc. Pero por encima de todo luchó por conseguir el derecho de asociación —como hemos visto durante este periodo las asociaciones estuvieron casi siempre prohibidas— ya que se creía que ésta era la única panacea para conseguir sus aspiraciones." (Izard, 1968: 231-232)

IV. AMH, "Correspondència 1842".

V. En un document de 1862 es diu: "Estos telares son movidos y manipulados individualmente y sus productos pertenecen á diferentes fabricantes de la capital que proporcionan el trabajo, con más ó menos constancia, á los dueños de aquellos, es decir trabajan á un tanto por vara". AMH, "Estadística. Padró d'habitants 1857-1860-1864 i varons nats fins al 1896".

VI. AHFTN, *Estadística de 1850. Junta de Fábricas de Cataluña*, AMH "Matrícula Industrial 1836-1881" i "Estadística. Padró d'habitants..."

VII. AMH, "Matrícula industrial 1836-81", on es designa la instal·lació com "Fàbrica" i "Correspondència 1844".

VIII. AMH, "Correspondència 1858" i "Foment i varis: 1840-1880".

IX. En *La Federación*, diari obrerista, es va publicar el 25 de desembre de 1869: "Son muchos los fabricantes de tejidos á la mano que trasladan sus fabricaciones de una poblacion á otra, con el pretexto de querer proteger la poblacion donde van á establecerse, siendo así que no es mas que para rebajar mas y mas el precio de la mano de obra..."

X. AMH, "Governació s. XIX-XX".

XI. AMH, "Correspondència 1862".

XII. El Prat dels Maons era un dels prats d'indianes que existien a la Marina de l'Hospitalet. Aquests prats eren extensions en les quals s'estenien al sol les indianes, peces de tela de cotó teixides, perquè es blanquegessin. Sabem que existia el 1829 i que el 1841 el va comprar Josep Poch, que hi instal·là calderes per al blanqueig. És a dir, que va passar de mer prat a instal·lació fabril.

XIII. AMH. "Correspondència 1853".

XIV. Id.

XV. Id.

XVI. Id.

XVII. Id.

XVIII. Id.

XIX. AMH, "Correspondència 1854".

XX. Id.

XXI. Id.

XXII. Id.

XXIII. Id.

XXIV. La Aprestadora Española comprà el Prat dels Maons el novembre de 1853, i començà la seva producció a les poques setmanes. De fet, també es dedicava al blanqueig i aprest de les teles de cotó. Fins al seu tancament, el 1868, fou la indústria més important de l'Hospitalet. A més, fou la primera indústria de la qual tenim la certesa que va fer servir màquines de vapor al municipi.

XXV. AMH, "Correspondència 1854".

- XXVI. Id.
- XXVII. Id.
- XXVIII. AMH, "Correspondència 1855".
- XXIX. AMH, "Correspondència 1856".
- XXX. AMH, "Correspondència 1855".
- XXXI. Id.
- XXXII. AMH, "Correspondència 1857".
- XXXIII. AMH, "Correspondència 1833-35".
- XXXIV. AMH, "Varis s. XIX".
- XXXV. AMH, "Correspondència 1857".
- XXXVI. AMH, "Correspondència 1862".
- XXXVII. ACA, "Hisenda TER-1 631"; un amillament era un padró de béns amb finalitat fiscal.
- XXXVIII. AMH, "Correspondència 1868".
- XXXIX. Id.
- XL. Id.
- XLI. Id.
- XLII. Id.
- XLIII. AMH, "Actes del Ple Municipal 1868". <https://portalimatges.l-h.cat/fotoweb/archives/5005-Documents-textuals/?2=Actes+del+ple&202=1860-1869>.
- XLIV. AMH, "Correspondència 1868".
- XLV. AMH, "Governació s. XIX-XX".
- XLVI. *Actas del Congreso Obrero, La Federación*, Suplemento n. 1, 21-vi-1870 (a partir d'ara *La Federación* serà ressenyat com *LF*)
- XLVII. *LF*, 108, 10-ix-71.
- XLVIII. *LF*, 119, 26-xi-71.
- XLIX. *LF*, 122, 17-xii-71.
- L. Id.

LI. AMH, "Correspondència 1870-71".

LII. *LF*, 131, 18-ii-72.

LIII. AMH, "Correspondència 1872".

LIV. *LF*, 152, 14-vii-1872.

LV. *LF*, 153, 21-vii-1872.

LVI. AIT, *Correspondència* 1265, 9-x-72 (vol I, pàg.198). El vial conegut com "carretera" correspon a l'actual carrer Enric Prat de la Riba. En aquell moment era l'eix del creixement del que podríem anomenar el suburbi obrer i industrial del nucli tradicional de l'Hospitalet.

LVII. El Congrés de La Haia (2-7 de setembre) fou el Vè Congrés de l'AIT, i fou l'escenari del trencament definitiu de marxistes i bakuninistes. Els delegats bakuninistes, entre ells els quatre espanyols, es van reunir una setmana més tard en el Congrés de Saint-Imier (Suïssa).

LVIII. AIT, *Correspondència*, 1304, 12-x-72.

LIX. AIT, *Correspondència*, 1257, 9-x-1872.

LX. *LF*, 169, 9-xi-72 i 170, 16-xi-72.

LXI. AIT, Acta 14-xi-1872.

LXII. AIT, *Correspondència*, 1603, 20-xi-72.

LXIII. El Congrés de Còrdova es va celebrar els dies finals de 1872 i els primers de 1873 i va significar la ratificació de l'adscripció de la Federació Regional Espanyola de l'AIT a les tesis anarquistes.

LXIV. AIT, Acta 31-i-73.

LXV. AIT, Acta 15-iii-73.

LXVI. AIT, Circular n. 11, 25-iv-1873.

LXVII. *LF*, 189, 29-iii-73.

LXVIII. *LF*, 190, 5-iv-73.

LXIX. *LF*, 191, 12-iv-73.

LXX. *LF*, 193, 26-iv-73, *LF*, 194, 3-v-1873 i *LF*, 196, 17-v-1873.

LXXI. *LF*, 198, 31-v-73.

LXXII. *LF*, 198, 31-v-73 i *LF* 199, 7-vi-73.

LXXIII. AMH, "Correspondència 1873".

LXXIV. *LF*, 204, 12-vii-73.

LXXV. AIT, Acta 24-ix-73 i 22-ix-73.

LXXVI. *LF*, 218, 18-x-73.

LXXVII. AIT, *Comunicación* 1526, 22-x-73.

LXXVIII. *LF*, 222, 15-xi-1873; es tracta del molí que més tard fou reconvertit en indústria tèxtil amb la raó Successors d'Andreu Basté i més tard adquirit per Tecla Sala. L'any 1873 era la indústria més important de la ciutat.

LXXIX. *LF*, 225, 6-xii-1873.

LXXX. AMH, "Correspondència 1875".

LXXXI. AIT, *Comunicación* 2259.

LXXXII. AIT, Acta de la CXXX sesión, vol. II, pàg. 308.

LXXXIII. AIT, Acta 25-ii-1874.

LXXXIV. AIT, Acta 1-iv-1874.

LXXXV. AMH, "Correspondència 1874".

LXXXVI. AMH, "Correspondència 1875".

LXXXVII. Id.

LXXXVIII. AMH, "Correspondència 1876-77".

LXXXIX. Id.

XC. Id.

XCi. AMH, "Governació s. XIX-XX".